

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERGİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 13 Sayı: 69 Mart 2020 & Volume: 13 Issue: 69 March 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.4048>

ARAPÇADA BİRİNCİ TEKİL ŐAHİS İYELİK ZAMİRİNİN İ'RÂB VE KULLANIM ÖZELLİKLERİ

İ'RAB AND USAGE CHARACTERISTICS OF FIRST PERSON SINGULAR POSSESSIVE PRONOUN IN ARABIC

Őahabettin ERGÜVEN*

Öz

Arap gramerinde birinci tekil Şahıs iyelik zamirinin (*Mütekellim yâ'sı*) önemli bir yeri vardır. Hem isim, hem fiil hem de harfe bitişme özelliği olan bu zamir gramercilerin üzerinde önemle durdukları bir konudur. Arapçada genelde zamirler özelde mütekellim yâ'sı hem dini metinlerde hem de Arap Şiiri ve atasözlerinde sıkça kullanılmaktadır. Bu zamiri benzerlerinden ayıran bir takım özellikler vardır. Örneğin aynı kategoride yer alan diğer zamirler harekeli iken *mütekellim yâ'sı* harekesizdir. Diđer zamirlerin harekesi değişmezken aslen harekesiz olan mütekellim yâ'sı bazen fetha bazen de kesra harekesi alabilmektedir. Diđer zamirler isme bitiştiğinde isimde her hangi bir etki meydana getirmeyen mütekellim yâ'sı bitiştiği ismin son harekesini kaçınılmaz bir şekilde kesra yapmaktadır. Ayrıca diğer zamirlerden farklı olarak *mütekellim yâ'sı*nın ve bitiştiği ismin i'rabı gramerciler arasında tartışmalı bir konudur. Arapça gramer kitaplarına baktığımızda, *mütekellim yâ'sı*nın farklı konu başlıkları altında ele alındığını görmekteyiz. Bir zamir olması hasebiyle zamirler başlığı altında, fiile bitiştiğinde mef'ülün bih (*dolaysız tümleç*) başlığı altında, isme bitiştiğinde isim tamlaması başlığı altında ele alınmaktadır. Biz bu çalışmada, gramer kitaplarında farklı başlıklar altında anlatılan *mütekellim yâ'sı*nın hareke durumunu, i'rab özelliklerini, hangi durumlarda hafzedildiğini gramercilerin konu hakkındaki görüşlerini âyet ve Őiirden örnekler eşliğinde inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Nahiv, Zamir, Mütekellim Yâ'sı, Harf, Hareke, İ'rab.

Abstract

First person singular possessive pronoun (*yâu'l-mütekellim*) has an important role in Arabic grammar. Grammarians put great emphasis on this pronoun, which has the property of conjoining with both noun, verb and letter. Generally pronouns, first person singular possessive pronoun in particular, are frequently used in both religious texts and poetry and proverbs in Arabic. There are certain features that distinguish this pronoun from the others. For example, whereas the other pronouns in the same category are used with *hareke*, *yâu'l-mütekellim* is used without *hareke*. Also, while the *harekes* of other pronouns do not change, sometimes *fetha* and sometimes *kesra* can be put as *hareke* on *yâu'l-mütekellim*, which is originally without *hareke*. In addition, other pronouns do not have any effect on the noun they are conjoined with whereas *yâu'l-mütekellim* inevitably makes the last *hareke* of the noun it is conjoined with *kesra*. Furthermore, unlike other pronouns, *i'rab* of both *yâu'l-mütekellim* and the noun it is attached to is a controversial issue among grammarians. When the grammar books are analyzed, it is revealed that *yâu'l-mütekellim* is dealt with under different topics. It is handled under the title of pronouns since it is a pronoun, under the title of *mef'ülün bih* (*direct object*) when it is attached to a verb and under the title of noun phrase when it is conjoined with a noun. In this study, *hareke* situation of *yâu'l-mütekellim*, which is discussed under different headings in grammar books, *i'rab* features of it, the cases in which it is omitted and the ideas of grammarians on the subject matter will be analyzed along with the samples from ayahs and poetry.

Keywords: Syntax, Pronoun, Possessive Pronoun, Letter, Diacritic Vowel, Parsing.

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, sahabettinerguven@hitit.edu.tr

GİRİŞ

Zamir kelimesi “فَعِيلٌ” vezninde “gizlenmiş - مَمْنُورٌ” anlamında kullanılan ism-i mef’uldür. Zamir kelimesini daha çok Basra dil ekolüne mensup nahivciler kullanmıştır. Kûfe dil ekolüne mensup nahivciler ise dolaylı olarak ismin yerini aldığı için “kinâye” terimini kullanmıştır. Zamir kelimesi ilk önce müstetir “gizli” zamir çeşidi için kullanılmıştır. Daha sonra mecaz olarak tüm zamirleri içine alacak şekilde anlamı genişlemiştir (eş-Şenkîti, 2010, 430-431). İbn Hişâm el-Ensârî (öl. 761/1360) marife kelimelerin en marifesi “أَعْرَفُ الْمَعَارِفِ” dediği zamiri şöyle tarif etmektedir: “Ben - أَنَا” gibi mütekellime, “sen - أَنْتَ” gibi muhataba, “o - هُوَ” gibi gâibe delalet eden şeydir. Bâriz (açık) ve müstetir (gizli) olmak üzere iki kısma ayrılır. Bâriz de kendi arasında munfasıl (başka bir kelimeye bitişmeyen) ve muttasıl (başka bir kelimeye bitişen) olarak ikiye ayrılır (Abdulhamid, 1988, 104-105). Ebü'l-Kâsım Cârullah ez-Zemahşerî (öl. 538/1144) ise zamiri şöyle tarif etmektedir: İster müzekker ister müennes olsun müfret, tesniye ve cemî olarak mütekellim, muhatab ve gâib şahıslara delalet eden isimlere zamir denir. Munfasıl, muttasıl, bâriz ve müstetir çeşitleri vardır (ez-Zemahşerî, 1990, 155). Arapçada munfasıl zamirler şunlardır: (Zamirler hakkında detaylı bilgi için bk. Hasen, I, ts., 217-224; Ya’kûb, 1998, 425-429).

“هُوَ، هُمَا، هُمْ / هِيَ، هُمَا، هُنَّ / أَنْتَ، أَنْتُمَا، أَنْتُمْ / أَنْتِ، أَنْتُمَا، أَنْتُنَّ / أَنَا، نَحْنُ، نَحْنُ”.

Munfasıl zamirler cümlede daha çok mübteda (özne) konumunda bulunurlar. Örnek:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا.

“O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratandır.” (Bakara 2/29).

Ayette geçen “هُوَ” zamiri fetha üzere mebnîdir. Mübteda konumunda olduğu için mahallen merfudur. Ref konumunda bulunan bu zamirlere merfû munfasıl zamirler denilir.

Muttasıl zamirler ise iki gruptur. Birincisi, mütekellim yâ’sının da aralarında bulunduğu gruptur. Bu zamirler şunlardır: “هُوَ، هُمَا، هُمْ / هِيَ، هُمَا، هُنَّ / هُوَ، هُمَا، هُنَّ / هِيَ، هُمَا، هُنَّ / هُوَ، هُمَا، هُنَّ / هِيَ، هُمَا، هُنَّ”.

Ebû Muhammed Bahâüddîn İbn Akîl (öl. 769/1367) muttasıl zamirlerin cümle başında bulunamayacakları gibi “الْإِنِّ” edatından sonra da gelemeyeceklerini belirtmektedir (İbn Akîl, I, 1995, 88). Ya bir isme, ya bir fiile ya da bir harfe bitişerek bunlardan sonra gelirler. İsmine bitişince muzâfun iley olarak cer konumunda bulunurlar. Fiile bitişince mef’ûlün bih olarak nasb konumunda bulunurlar. Bitiştikleri harfin çeşidine göre cümledeki konumları farklı farklı olur (İbnü'l-Cezerî, II, ts., 161). Örneğin harfi cere bitişince cer konumunda, “الْإِنِّ” ve kardeşlerine bitişince nasb konumunda bulunurlar. İkinci grup ise fiillere bitişip ref konumunda bulunan zamirlerdir. Bu zamirlere tesniye elifi “كَتَبْنَا”، cemî vâvı “كَتَبْنَا”، nûn-u nisve “يَكْتُبْنَ” ve muhataba yâ’sını “تَكْتُبْنَ” örnek verebiliriz. Tüm zamirler mebnî oldukları için i’rabları mahallidir. Kehf sûresinin 50. âyetini, zikredilen zamirlere örnek verebiliriz:

وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَائِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا.

“Benim ortaklarım olduğunı iddia ettiklerinizi çağırın, dediği gün; onları çağırırlar. Fakat, onların çağırısına cevap veremezler. Aralarına bir uçurum koyarız.” (Kehf 18/50).

Ayette “نَادُوا” emr-i hâzır fiilinin sonunda bulunan cemî vavı fail olduğu için mahallen merfudur. “شُرَكَائِيَ” ismine bitişen mütekellim yâ’sı muzâfun iley olduğu için mahallen mecrurdur. “زَعَمْتُمْ” fiiline bitişen “نَمْ” zamiri fail olduğu için mahallen merfudur. “دَعَوْا” fiiline bitişen “هُمْ” zamiri mef’ûlün bih olduğu için mahallen mansuptur. Ayrıca “دَعَوْا” fiilindeki cemî vavı fail olduğu için mahallen merfudur. “لِ” harfi cerinden sonra gelen “هُمْ” zamiri mahallen mecrurdur. “بَيْنَ” zarfına bitişen “هُمْ” zamiri muzâfun iley olduğu için mahallen mecrurdur.

1. Mütekellim Yâ’sı ve İsimlendirilmesi

Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn İbn Ya’îş (öl. 643/1245), mütekellim yâ’sının tek başına bir anlamı olmadığını, cümle içerisinde yalnız bulunamayacağını, isme bitişip muzâfun iley olduğu gibi bir kelimeye bitişmesi gerektiğini ifade etmektedir (İbn Ya’îş, I, 2001, 349). İsim, fiil ve harfe bitişme özelliği olan bu zamir sadece nahiv alimlerinin değil aynı zamanda kıraat alimlerinin üzerinde önemle durdukları bir konudur (İbnü'l-Cezerî, II, ts., 299). Nahiv kitaplarında mütekellim yâ’sını ifade etmek için dört farklı terim kullanılmaktadır. Bunlar; “mütekellim yâ’sı - يَاءُ الْمُتَكَلِّمِ”, “iyelik yâ’sı - يَاءُ الْمَلِكِيَّةِ”, “izâfet yâ’sı - يَاءُ الْإِضَافَةِ” ve “şahıs yâ’sı - يَاءُ النَّفْسِ” terimleridir. ‘Amr b. Osmân Sibeveyhî (öl. 180/796) bunlardan sadece izâfet yâ’sını “يَاءُ الْإِضَافَةِ” kullanmıştır: Örneğin *el-Kitâb* adlı eserinde şöyle demektedir (Sibeveyhî, II, 1988, 209):

إِعْلَمُ أَنَّ يَاءَ الْإِضَافَةِ لَا تَثْبُتُ مَعَ الذِّمَاءِ كَمَا لَمْ يَثْبُتِ التَّنْوِينُ فِي الْمُفْرَدِ وَذَلِكَ فِي قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ.

Bil ki Allah Teâlâ’nın “Ey kullarım, Benden sakının” sözünde olduğu gibi izâfet yâ’sı nidâ ile kullanıldığında sabit kalamaz, tekil isimde tenvinin sabit kalamadığı gibi.

Ebü'l-Hasen Alî er-Rummânî (öl. 384/994) de izâfet yâ’sını “يَاءُ الْإِضَافَةِ” kullanmıştır (er-Rummânî, 2005, 205):

يَاءُ الْإِضَافَةِ تَكُونُ فِي الْإِسْمِ نَحْوُ: ضَارِبِي وَالْفِعْلِ نَحْوُ: ضَرَبْتِي. لَا بُدَّ قَبْلَهَا مِنَ النَّونِ لِئَلَّا يَفْعَ الْكَسْرُ فِي الْفِعْلِ. فَأَمَّا الْإِسْمُ فَلَا يَحْتَاجُ إِلَى النَّونِ لِأَنَّهُ يَدْخُلُهُ الْجَزْءُ.

İzâfet yâ'sı "beni döven"deki gibi isimde, "beni dövdü"deki gibi fiilde olur. Fiilde kesra olmaması için yâ'dan önce bir "nun" getirilmeli. İsime gelince bu "nun"a gerek yoktur zira ona cer dâhil olmaktadır.

Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn İbn Ya'îş (öl. 643/1245) hem mütekellim yâ'sını "يَاءُ الْمُتَكَلِّمِ" (İbn Ya'îş, II, 2001, 206) hem de şahıs yâ'sını "يَاءُ النَّفْسِ" (İbn Ya'îş, I, 2001, 349) kullanmıştır. Örneğin mütekellim yâ'sını kullanırken şöyle demektedir:

اعْلَمْ أَنَّ يَاءَ الْمُتَكَلِّمِ حُكْمُهَا أَنْ يُكْسَرَ مَا قَبْلَهَا نَحْوُ قَوْلِكَ: "صَاحِبِي وَ دَلْوِي.

Bil ki mütekellim yâ'sının hükmü, senin "arkadaşım ve kovam" sözünde olduğu gibi öncesinin kesra olmasıdır.

İbn 'Uşfûr el-İşbilî (öl. 669/1270) ise iyelik yâ'sını "يَاءُ الْمَلِكِيَّةِ" kullanmıştır (İbn 'Uşfûr, II, 1998, 200):

وَالشَّاهِدُ فِيهِ قَوْلُهُ: "انْفَقْتُ مَالًا" حَيْثُ رُفِعَ "مَالٌ" عَلَى أَنَّهُ فُصِدَ "مَالِي" ثُمَّ حُذِفَتْ يَاءُ الْمَلِكِيَّةِ وَصُنِمَ اللَّامُ.

Bundaki şahid şu sözdür: "Malımı harcadım". Şöyleki "mal" kelimesi "malım" anlamı kastedilerek ref yapılmış sonra iyelik yâ'sı hafzedilmiş ve lâm'ın harekesi zamme yapılmıştır.

Ebü Abdillâh Cemâlüddîn İbn Mâlik (öl. 672/1274) hem mütekellim yâ'sını "يَاءُ الْمُتَكَلِّمِ" (el-Fevzân, I, 2000, 32) hem de şahıs yâ'sını "يَاءُ النَّفْسِ" (el-Fevzân, I, 2000, 100) kullanmıştır. Nahivcilerin kullandıkları isimler farklı da olsa müsemma/içerik aynıdır. Tek bir terim için farklı isimlerin kullanılmasında nahivcilerin mensup oldukları dil ekolünün, yaşadıkları zaman ve çevrenin etkileri olmuştur. Önemli olan maksatlarını ifade etmiş olmalarıdır. Günümüzde bu terimlerin en meşhur ve yaygın olanı mütekellim yâ'sıdır (Ya'kûb, 1998, 719).

2. Mütekellim Yâ'sından Önce Nûnu'l-Vikâye Getirilmesi

Mütekellim yâ'sı hem isim hem fiil hem de harflere bitişebilmektedir. Tüm zamirler gibi mebnî olan mütekellim yâ'sı cümlede ya nasb ya da cer konumunda bulunabilir (Hasen, I, ts., 222). Fiile bitiştiğinde mef'ûlün bih olarak mahallen mansub olur. İsme bitiştiğinde muzâfun ileyh olarak mahallen mecurur olur. Harfi cerden sonra gelince yine mahallen mecurur olur. "إِنَّ" ve kardeşlerine bitişirse bu harflerin ismi olarak mahallen mansup olur. Mütekellim yâ'sının bitiştiği kelimelerin son harfi sahih ise bu harfin harekesi kaçınılmaz olarak kesra olmaktadır. İsimlerin son harfinin kesra olmasında bir sorun yokken fiillerin ve bazı harflerin son harekesinin kesra olmaması için mütekellim yâ'sından önce harekesi kesra olan bir "nun" harfi getirilir. Zira fiiller ve bazı harfler kesra harekesini kabul etmemektedir. Kelimenin son harfinin harekesinin kesra olmasını önleyen bu "nun" harfine "koruma nûnu - نُونُ الْوَقَايَةِ" denilmektedir (el-Murâdî, I, 2001, 377).

Sibeveyhî, "nûnu'l-vikâye" hakkında şunları ifade etmektedir: "beni dövdü - ضَرَبْتِي" ve "beni dövüyor - يَضْرِبُونِي" fiillerinin son harfi kesra olmaması için "nun" harfi getirilmiştir. Mütekellim yâ'sı isimlere bitiştiğinde bu "nun" getirilmez zira isimlerin sonu kesra olabilmektedir. Şayet, "Adamı döv - اضْرِبْ" cümlesinde emir fiilinin sonu kesra olmuş dersen, bu kesra iki sâkin harfin "iltikâu's-sâkineyn" peş peşe gelmesini önlemek için getirildiğini söyleriz. Bu kesra, isimlerdeki gibi kalıcı bir kesra değildir (Sibeveyhî, II, 1988, 369). İltikâu's-sâkineyn; iki sâkin harfin tek bir kelime veya farklı kelimelerde yanyana gelmesidir. İki sâkin harfin okunması mümkün olmadığı için bu durumun ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun farklı yöntemleri vardır. Örneğin farklı kelimelerde bulunan iki sâkin harf de sahih ise ilki kesra yapılarak geçiş sağlanır. (Detaylı bilgi için bk. Talu, 2003, 146). İbn Mâlik, mütekellim yâ'sının bitiştiği mâzi, muzâri ve emir fiillerin sonuna "nûnu'l-vikâye"nin getirilmesinin zorunlu olduğunu belirtmektedir (İbn Mâlik, I, 1990, 135).

Mütekellim yâ'sı "إِنَّ" ve kardeşlerine bitişerek bu harflerin ismi konumunda bulunabilir. Mebnî olan mütekellim yâ'sı bu durumda mahallen mansup olur. Mütekellim yâ'sı "لَيْتَ" harfine bitiştiği zaman "nûnu'l-vikâye"nin getirilmesi gerekir. Kur'ân-ı Kerîmde hep böyle kullanılmıştır.

فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مَثٌ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًا مَنَسِيًّا.

"Doğum sancısı onu bir hurma dalına getirdi. -Keşke, dedi Bundan önce ölseym de unutulup gitseydim." (Meryem 19/23).

وَيَوْمَ بَعْضُ الظَّالِمِ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا.

"O gün, zalim parmaklarını ısıracak ve şöyle diyecektir:-Ah ne olurdu, ben de Peygamber'le aynı yolu tutmuş olsaydım!" (Furkân 25/27).

Sibeveyhî, "لَيْتَ" harfinin "nûnu'l-vikâye" ile birlikte kullanılmasını gerektiğini, bununla birlikte şiir zaruretinden dolayı "لَيْتِي" şeklinde kullandığını da belirtmektedir (Sibeveyhî, II, 1988, 370). Radıyyüddîn el-

Esterâbâdî (öl. 688/1289) de Sîbeveyhî'nin görüşünü desteklemekte ve Zeydülhayl et-Tâî'nin (öl. 9/630) şu beytini buna örnek vermektedir (Ömer, II, 1996, 453):

أَصَادِفُهُ وَأَفْقَدُ جُلَّ مَالِي (el-Kaysî, 1968, 87; İbn 'Akîl, I, 1995, 107) كَمُنِيَّةٍ جَابِرٍ إِذْ قَالَ لَيْتِي

*Câbirin arzusu misali hani bir zamanlar demişti keşke
Ona rastlayayım razıyım malımın çoğunu kaybetmeye*

İbn Mâlik ve Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (öl. 207/822) ise "لَيْتَ" harfinin "nûnu'l-vikâye" ile kullanılmasının daha fasih ve yaygın olduğunu ancak "nûnu'l-vikâye" hazfedilerek "لَيْتِي" şeklinde de kullanılabileceğini söylemektedirler (el-Murâdî, I, 2001, 380-381).

"لَعَلَّ" harfi ise "nûnu'l-vikâye" getirilmeden kullanılması daha yaygındır. Kur'ân-ı Kerîmde hep bu şekilde kullanılmıştır.

إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدُ عَلَى النَّارِ هُدًى.

"Hani bir ateş görmüştü de ailesine: Siz durun, ben bir ateş gördüm. Belki size ondan bir kor getiririm; veya ateşin yanında bir yol gösteren bulurum demişti." (Tâhâ 20/10).

"لَعَلَّ" harfinin "nûnu'l-vikâye" getirilerek "لَعَلِّي" şeklinde kullanılması azdır. Hâtem et-Tâî'nin (öl. Hö.46/577) aşağıdaki beytini buna örnek verebiliriz (Cemâl, 2011, 201):

أَرَى مَا تَرَيْنِ أَوْ بَجِبَالًا مُخَلَّدًا أَرِينِي جَوَادًا مَاتَ هَذَا لَعَلِّي

*Göster bana zayıflıktan ölen bir cömert o zaman belki
Gelirim dediğine ya da dünyaya kazık çakan bir cimri*

Hâtem et-Tâî, bu beyti malını cömertlik uğruna gereğinden fazla harcadığını ifade eden eşine cevap olarak söylemiştir.

Geri kalan "لَيْتَ" harfleri ise hem "nûnu'l-vikâye" getirilerek hem de "nûnu'l-vikâye" getirmeden kullanılır. "لَيْتَ" harfinin kullanımına şu iki âyeti örnek verebiliriz:

إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى.

"Ben, senin Rabbinim! Ayakkabılarını çıkar. Sen mukaddes Tûvâ vadisinde." (Tâhâ 20/12).

إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي.

"Şüphesiz ben, Allah'ım. Benden başka ilah yok! Bana kulluk et, beni anmak için namaz kul." (Tâhâ 20/14).

Sîbeveyhî, bu dört harften bazen "nûnu'l-vikâye"nin düşürülmesini şu şekilde açıklamaktadır: Şayet, "Araplara ne oluyor da bu harflerden "nûnu'l-vikâye"yi hazfediyorlar" dersin, ben de Arapların çok kullandıkları kelimelerden telaffuzda kolaylık sağlamak için bazı harfleri hazfettiklerini söylerim. Araplar mütekellim yâ'sından önceki harf şeddeli olduğunda, telaffuz kolaylığı için genelde "nûnu'l-vikâye" harfini hazfetmektedirler (Sîbeveyhî, II, 1988, 369).

Mütekellim yâ'sı "مِنْ" ve "عَنْ" harfi cerlerinden sonra gelirse araya "nûnu'l-vikâye"nin getirilmesi gerekmektedir. Birincisi sâkin ikincisi harekeli iki "nun" harfi peş peşe geldiği için idgam yapılarak şeddeli okunur: "عَنْ + ن + ي = عَنِّي". Şiir zarureti nedeniyle "nûnu'l-vikâye"nin şaz olarak hazfedildiği de olmaktadır. Buna aşağıdaki anonim beyti örnek verebiliriz (İbn Akil, I, 1995, 109).

لَسْتُ مِنْ قَيْسٍ وَلَا قَيْسٌ مِنِّي أَيُّهَا السَّائِلُ عَنْهُمْ وَعَنِّي

*Ey hem onları hem de beni suâl eden
Kays'dan değilim ne de Kays benden*

Kur'ân-ı Kerîmde hep "nûnu'l-vikâye" getirilerek "مِنِّي" ve "عَنِّي" şeklinde kullanılmıştır.

وَأَجِي هَارُونَ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلَهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُون.

"Kardeşim Harun'un dili benden daha açık. Onu da benimle gönder bana destek ve tasdik edici olsun. Çünkü ben, onların beni yalanlamalarından korkuyorum." (Kasas 28/34).

أَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ آلِهَةً إِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِي عَنْهُمْ شِيئًا وَلَا يُنْقِذُونَ.

“O’ndan başkasını ilahlar edinir miyim? Rahman bana bir zarar istese, onların şefaati bana hiç bir yarar sağlamaz ve beni kurtaramazlar.” (Yâsîn 36/23).

“مِنْ” ve “عَنْ” dışındaki harficerler “nûnu’l-vikâye”siz kullanılır (Hasen, I, ts., 283). “ب” ve “ل” harfi cerleri zaten kesra üzere mebnî oldukları için “nûnu’l-vikâye”ye ihtiyaç duymamaktadır.

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَوِّرْ بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ.

“Hani İbrahim'e: Bana hiç bir şeyi şirk koşma, tavaf edenler, kıyama duranlar, rükû ve secde edenler için Beytimi temiz tut, diye Kâbe'nin yerini hazırlamıştık.” (Hac, 22/26).

وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا.

“Ben arkamdan gelecek yakınlarım için endişeliyim. Karım ise kısır, bana bir evlat bağışla katından.” (Meryem 19/5).

“إِلَى”, “عَلَى” ve “فِي” harficerleri; “إِلَى”, “عَلَى” ve “فِي” şeklinde “yâ” harfi şeddeli kullanılır (ez-Zemahşerî, 1990, 170).

قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا.

“Senin Rabbin o bana çok kolaydır, dedi. Daha önce sen de yoktun, seni de yaratmıştım.” (Meryem 19/9).

قَالَ رَبِّ السِّجْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرَفْتَنِي عَنِّي كِيدَ هُنَّ أَصْنُبُ الْبُهُونِ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ.

“Rabbim, benim için zindan, bunların beni davet ettiği şeyden daha hayırlıdır. Eğer tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan onlara meyleder ve cahillerden olurum, dedi.” (Yûsuf, 12/33).

إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، أَلَا تَعْلَمُونَ عَلَيَّ وَأَتُونِي مُسْلِمِينَ.

“Süleyman'dan geliyor ve Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlıyor, bana karşı büyüklenmeyin ve müslüman olarak bana gelin yazıyor.” (Neml 27/30-31).

3. Mütakellim Yâ'sı ve Kendisine Muzâf Olan İsimlerin İ'rab ve Hareke Durumları

Asli imlası “ي” şeklinde olan mütakellim yâ'sı (birinci tekil şahıs iyelik zamiri) harekesiz (sâkin) bir zamirdir. Bununla birlikte kendisinden önceki ve sonraki harflerin hareketlerine göre fetha veya kesra hareketlerini alabilmektedir (Ömer, I, 1996, 389). Mütakellim yâ'sına muzâf olan isim ya mu'rab olur ya da mebnî. Mebnî olan isimler mütakellim yâ'sına muzâf olduktan sonra da mebnîliklerini sürdürürler (İbn Mâlik, III, 1990, 279). Mu'rab olan isimler ya müfret ya tesniye ya da cemî olurlar. Mütakellim yâ'sına muzâf olan cemî müennes sâlim ve mükesser çoğulların i'rabı harekeyle olduğu için müfret isim gibi işlem görürler.

3.1. Müfret İsimlerin Mütakellim Yâ'sına Muzâf Olması

Mütakellim yâ'sına muzâf olan isimlerin son harfi ya sahih ya da illetli olur. Bunlardan her birinin i'rabı diğerine göre farklılık arz etmektedir.

3.1.1. Son Harfi Sahih Olan İsmi Mütakellim Yâ'sına Muzâf Olması

Nahiv alimlerinin çoğunluğu mütakellim yâ'sına muzâf olan müfret ismin mu'rab olduğu görüşündedir. İsmi son harfinin hareketi mütakellim yâ'sına uygun kesra hareketini aldığı için i'rab takdîri olur. Mütakellim yâ'sına muzâf olan müfret isim ref durumunda mukadder damme ile merfu, nasb durumunda mukadder fetha ile mansup, cer durumunda mukadder kesra ile mecrur olur (es-Suyûtî, I, 1992, 122; Ebû Hayyân el-Endelüsî, IV, 1998, 1848; el-Murâdî, II, 2001, 834). Örnek: “Hizmetçim geldi. - جاء غلامي.”

غلام: فاعلٌ مرفوعٌ بضمِّه مَقْدَرَةٌ مَنَعٌ مِنْ ظُهُورِهَا اسْتِغْثَالُ الْمَحَلِّ بِالْحَرَكَةِ الْمُنَاسِبَةِ وَهِيَ الْكُسْرَةُ لِأَجْلِ يَأِ الْمُنْكَمِ.

Fâil olan “غلام” mukadder damme ile merfudur. Son harfin, mütakellim yâ'sına uygun hareke olan kesra ile meşgul olması dammenin açığa çıkmasına engel oldu.

Ebû Bekr Abdulkâhir el-Cürçânî (öl. 471/1078-79) gibi bazı alimler ise mütakellim yâ'sına muzâf olan ismin kesra üzerine mebnî olduğunu söylemektedir (el-Cürçânî, 1972, 11). Zira ismin başına gelen âmillerin değişmesine rağmen ismin kesra olan son hareketi değişmemekte hep sabit kalmaktadır (İbn Ya'îş, II, 2001, 206; el-Murâdî, II, 2001, 834). Örnek: “Hizmetçim geldi. - جاء غلامي. - “Hizmetçimi gördüm. - رأيت ممرزث بغلامي. - “Hizmetçime uğradım. - ممرزث بغلامي.”

İbn Mâlik ise ref ve nasb durumunda i'rabın takdîri, cer durumunda ise lafzî olduğunu söylemektedir (İbn Mâlik, 1967, 161). Ebû Hayyân el-Endelüsî (öl. 745/1344), İbn Mâlik'in dile getirdiği görüşü daha önce hiç kimseden duymadığını belirtmektedir (Ebû Hayyân el-Endelüsî, IV, 1998, 1847). Ebû'l-

Feth Osmân b. Cinnî (öl. 392/1002) ise mütekellim yâ'sına muzâf olan ismin ne mu'rab ne de mebnî olduğunu söyleyerek ara bil yol bulmuştur. Bunula birlikte mütekellim yâ'sına uygunluk için harekenin daima kesra olduğunu ifade etmektedir (İbn Cinnî, II, ts., 356-357; Ebû Hayyân el-Endelüsî, IV, 1998, 1847). Ebû Muhammed Ali İbn Hazm (öl. 456/1064) ise illet, kıyas, takdîrî 'rab ve manevî amil gibi çeşitli faraziyeleleri prensip olarak reddetmekte ve bunları nahivcilerin uydurduğu asılsız şeyler olarak nitelemektedir. İbn Hazm'a göre nahiv ilminin asıl ve gerçek olan yönü, dilin nakledilmesi ve kurallarının belirlenmesinde bu dili konuşan Araplardan işitilenlerin esas alınmasıdır (İbn Hazm, IV, 1983, 302).

Sonu sahih olan isme muzâfun ileyh olan mütekellim yâ'sı sakın de olabilir fethalı da olabilir. Her ikisi de fasih ve yaygındır. Kur'ân-ı Kerîmde ikisi de kullanılmıştır:

لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسٍ بِيَدَيْكَ لِأَنَّكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ. إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ.

"Beni öldürmek için elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için elimi sana uzatmam. Çünkü ben, alemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben, hem benim hem de kendi günahını yüklenerek cehennemliklerden olmanı isterim, zulmedenlerin cezası budur, dedi." (Mâide 5/28-29).

Ayette geçen "elimi - يَدِي" isim tamlamasıdır. "يَدِي" ismi mütekellim yâ'sına muzâf olduğu için harekesi kesradır. Mütekellim yâ'sının harekesi ise fethadır. Yine "إِثْمِي" isim tamlamasıdır. "إِثْمِي" kelimesi mütekellim yâ'sına muzâf olduğu için harekesi kesradır. Mütekellim yâ'sı ise sâkindir. Aşağıdaki âyette de mütekellim yâ'sının harekesi fethadır.

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَلَمْ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمَّيَّ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ؟

"Allah demişti ki: Ey Meryemoğlu İsa, sen mi insanlara: 'Beni ve annemi, Allah'tan başka iki tanrı edinin' dedin?" (Mâide 5/116).

Ayette geçen "annemi - أُمِّي" isim tamlamasıdır. "أُمِّي" ismi mütekellim yâ'sına muzâf olduğu için harekesi kesradır. Mütekellim yâ'sının harekesi ise fethadır.

Sonu sahih olan isme muzâfun ileyh olan mütekellim yâ'sını hafzetmek, hafzedilen mütekellim yâ'sına delâlet etmesi için ismin harekesini kesra bırakmak câizdir. Mütekellim yâ'sını hafzetmeden kullanmak da câizdir. Ebû'l-Abbâs el-Müberred (öl. 286/900), mütekellim yâ'sının hafzedilmesini tercih etmekte ve bunun Kur'ân-ı Kerîmde çok sayıda örneği olduğunu söylemektedir (el-Müberred, IV, 1993, 245-246): Ebû's-Sa'âdât Ziyâüddîn İbnü's-Şecerî (öl. 542/1148) de münâdânın muzâf olarak kullanılmasının Arapçada çok yaygın olduğunu, kesretü'l-isti'mâl nedeniyle mütekellim yâ'sının hafzedildiğini belirtmektedir (İbnü's-Şecerî, II, 1992, 73). Aşağıdaki âyette mütekellim yâ'sı hafzedilmiştir.

قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ. (Zümer 39/10). "De ki:-Ey iman eden kullarım! Rabbinizden sakının!"

Ayette geçen "عِبَادِ" kelimesi muzâf münâdâdır. Muzâfun ileyh olan mütekellim yâ'sı hafzedilmiştir. Hafzedilen mütekellim yâ'sına delâlet etmesi için muzâfın son harfi kesre bırakılmıştır. Aşağıdaki âyette ise mütekellim yâ'sı hafzedilmemiştir.

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا.

"De ki: -Ey kendilerine karşı günah işlemekte aşırı giden kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah, bütün günahları bağışlayıcıdır." (Zümer 39/53).

Ayrıca muzâf münâdânın harekesini fethaya, mütekellim yâ'sını elife dönüştürmek de câizdir (el-Ezherî, II, 2000, 233). Sibeveyhî bunun gerekçesini "elif" in "yâ" harfinden daha hafif olduğu şeklinde açıklamaktadır (Sibeveyhî, II, 1988, 210). Bu kullanım Kur'ân-ı Kerîmde mevcuttur:

وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ، أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَا عَلَىٰ مَا فَرَطْتُ فِي جَنبِ اللَّهِ وَإِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّاخِرِينَ.

"Azap size, farkında olmadığımız bir anda ansızın gelmeden önce Rabbinizden indirilenin en güzeline uyun. Kişinin: Allah'a karşı işlediğim kusurlardan ve aldatılanlardan olduğum için bana yazıklar olsun demesinden önce." (Zümer 39/55-56).

Ayette geçen "حَسْرَتَا" terkibi aslında "حَسْرَتِي" şeklinde idi. Muzâf konumunda bulunan münâdânın kesra olan harekesi fethaya, mütekellim yâ'sı da elife dönüştürülmüştür.

Bazen şiirde kelimeler arasında uyum ve ahenk sağlamak için mütekellim yâ'sı hazfedilmektedir. Buna Lebid b. Rebî'a'nın (ö. 41/661) şu beytini örnek verebiliriz:

إِنَّ تَقْوَى رَبِّنَا خَيْرٌ نَقْلٌ
وَبِإِذْنِ اللَّهِ رَبِّي وَعَجَلٌ

*Elbet Rabbimizden sakınma en hayırlı nâfile
Beklemem de acele etmem de Allah'ın izniyle*

Beyitte geçen "عَجَلٌ" kelimesinin aslı "عَجَلِي" şeklindedir. Ancak "نَقْلٌ" kelimesiyle uyum oluşturması için mütekellim yâ'sı yazfedilmiştir.

Arapçada yaygın olarak kullanılan "baba - أَبٌ" ve "anne - أُمُّ" isimleri münâdâ olarak mütekellim yâ'sına muzâf olduğunda şu şekillerde kullanılmaktadır (el-Ezherî, II, 2000, 234; el-Murâdî, II, 2001, 1090): Mütekellim yâ'sı sâkin, bir öncesi kesra olarak: "babacığım - يَا أَبِي", "anneciğim - يَا أُمِّي". Mütekellim yâ'sı fethalı, öncesi kesra olarak: "babacığım - يَا أَبِي", "anneciğim - يَا أُمِّي". Mütekellim yâ'sı hazfedilip, öncesi kesra olarak: "babacığım - يَا أَبٌ", "anneciğim - يَا أُمُّ". Yâ elife dönüştürülüp, öncesi fetha olarak: "babacığım - يَا أَبَا", "anneciğim - يَا أُمَّ". Mütekellim yâ'sı hazfedilip, öncesi fetha olarak: "babacığım - يَا أَبٌ", "anneciğim - يَا أُمَّ". Mütekellim yâ'sını kesralı "ت" harfine dönüştürüp, bir öncesini fetha yaparak (el-Ezherî, II, 2000, 234): "babacığım - يَا أَبْتٌ", "anneciğim - يَا أُمَّتٌ". Ayrıca "يَا أَبْتٌ" ve "يَا أُمَّتٌ" terkipleri, "يَا أَبْتَا" ve "يَا أُمَّتَا" şeklinde de kullanılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîmde "يَا أَبْتٌ" terkiibi kullanılmıştır.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ.

"Yusuf, babasına:-Babacığım, dedi. Rüyamda on bir yıldız, Güneş ve Ay'ın bana saygıyla boyun eğdiklerini gördüm." (Yûsuf 12/4).

Nahivcilerin Tâhâ 94. âyette geçen "يَا ابْنَ أُمِّ" terkiibi hakkında farklı görüşleri vardır.

قَالَ يَا ابْنَ أُمِّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي.

"Harun ise: Ey anamın oğlu dedi. Sakalımı ve başımı tutma! Ben senin, 'İsrailoğulları'nın arasını açtın, sözümü tutmadın' demenden korktum." (Tâhâ 20/94).

Sibeveyhî ve Müberred gibi Basra dil ekolüne mensup nahivciler "ابْنَ أُمِّ" ifadesinin "بِعَلْبِكَ" ve "خَمْسَةَ عَشَرَ" gibi iki tarafı fetha üzere mebnî "terkiibi mezcî" olduğunu söylemektedir (Ebû Hayyân el-Endelüsî, V, 1998, 2207; el-Müberred, IV, 1993, 251). Ebû'l-Hasen Alî b. Hamza el-Kisâî (öl. 189/805) ve Ferrâ gibi Kûfe dil ekolüne mensup nahivciler ise "يَا ابْنَ أُمِّ" ifadesinin aslında "يَا بِنَ أُمِّي" olduğunu, "mim" harfinin harekesinin fethaya, "yâ" harfinin de mâkabli (bir öncesi) fetha olduğu için elife dönüştürdüğünü, kesreti isti'mâl sebebiyle bu elifin hazfedilerek terkiibin "يَا ابْنَ أُمِّ" şeklini aldığını söylemektedir (en-Nehhâs, II, 1985, 152; el-Ferrâ, I, 1983, 394). Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ eş-Şâtîbî (öl. 790/1388) ise bazı nahivcilerin "أُمِّ" kelimesinin harekesinin "ابْنَ" kelimesine ses uygunluğu (itbâ') için fetha yapıldığı görüşünde olduklarını aktarmaktadır (eş-Şâtîbî, V, 2007, 343). Ebû Hayyân, "يَا ابْنَ أُمِّ" terkiibinin mütekellim yâ'sının hazfedilerek kullanılmasının daha yaygın olduğunu, "أُمِّ" kelimesinin hem fethalı hem de kesralı kullanılabileceğini belirtmektedir (Ebû Hayyân el-Endelüsî, V, 1998, 2207).

3.1.2. Menkûs İsmi Mütekellim Yâ'sına Muzâf Olması

Mütekellim yâ'sına muzâf olan menkûs ismin "القَاضِي" örneğinde olduğu gibi belirlilik takısı (ال) almışsa bu takı kaldırılır. Çünkü muzâf belirlilik takısı alamaz. Mütekellim yâ'sına muzâf olan menkûs isim "قَاضِي" örneğinde olduğu gibi tenvinli ise bu tenvin kaldırılır. Çünkü muzâf tenvin alamaz. Tenvin kaldırılınca, tenvinden dolayı hazfedilen ve kelimenin asli harflerinden olan "yâ" harfi geri gelir: "قَاضِي". Mütekellim yâ'sı muzâfun iley olarak getirilince iki sâkin "yâ" harfi peş peşe gelmiş olur: "قَاضِي + ي". Bunu önlemek için mütekellim "yâ"sına en hafif hareke olan fetha verilir: "قَاضِي + ي". Birincisi sâkin ikincisi harekeli iki "yâ" idgam edilerek şeddeli yazılır: "قَاضِي". Örnek: "Yargıcım geldi. - جاء قَاضِي". Menkûs ismin sâkin yâ'sı ile mütekellim yâ'sının idgam edilmesi kaçınılmazdır. Çünkü aynı cins iki harf peş peşe gelir, birincisi sâkin ikincisi harekeli olursa idgam vacip olur (Hasen, III, ts., 177; Talu, 2003, 135).

3.1.3. Maksûr İsmi Mütekellim Yâ'sına Muzâf Olması

Mütekellim yâ'sına muzâf olan maksûr ismin "عَصَائِي" örneğinde olduğu gibi elifi sabit kalır, mütekellim yâ'sı da fetha ile harekelenir. Müberred mütekellim yâ'sı, maksûr bir isme muzâfun iley olduğunda iki sâkin

harfin peş peşe geldiğini, bunu önlemek için mütekellim yâ'sına en hafif hareke olan fethanın verildiğini söylemekte ve şu âyeti buna örnek göstermektedir (el-Müberred, IV, 1993, 248-249):

قَالَ هِيَ عَصَائِي أَتَوَكَّلْتُ عَلَيْهَا وَأَهْنُتُ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِي فِيهَا مَارِبٌ أُخْرَى.

"O benim asamdır, dedi. Ona dayanırım ve koyunlarıma onunla yaprak silkerim. Onun bana başka faydaları da var." (Tâhâ 20/18).

Hüzeyl lugatında ise maksûr ismin elifi "yâ" harfine dönüştürülerek mütekellim yâ'sına idgam edilmektedir (Ömer, II, 1996, 263). Ebû Hayyân el-Endelüsî, el-Bahru'l-Muhîr adlı eserinde Âsım el-Cahderî (öl. 128/746), Abdullah b. Ebî İshâk (öl. 117/735) ve İsa b. Ebî Ömer (öl. 149/766) gibi kıraat alimlerinin Bakara sûresi 38. âyette geçen "هُدَايَ" terkiibini "هُدَى" şeklinde okuduklarını aktarmaktadır (Ebû Hayyân el-Endelüsî, I, 1993, 322; Abdulhamid, 1988, 208).

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدَى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ.

"Dedik ki: Hepiniz oradan inin. Bundan sonra size Benden bir hidayet geldiğinde, kim benim hidayetime uyarsa, artık onlara korku yoktur ve onlar mahzun olmayacaklardır." (Bakara 2/38).

Ebû Hayyân ayrıca Ebû Züeyb el-Hüzelî'nin (öl. 27/648) şu beyitle istişhâd etmektedir (Ebû Hayyân el-Endelüsî, I, 1993, 322; Abdulhamid, 1988, 208):

فَتَحَرَّمُوا وَلَكِنْ جَنَّبَ مَصْرَعًا

سَبَقُوا هَوَىٰ وَأَعْتَفُوا لَهَا هُم

Arzumu aşır kendi isteklerinde ediverdiler acele
Herkesin ölümü var böylece teslim oldular ecele

Beyitte geçen "هُوَئِي" terkiibinin aslı "هُوَئِي" şeklindedir. Elifi maksûre "yâ" harfine dönüştürülerek mütekellim yâ'sına idgam edilmiştir.

3.2. Tesniyenin Mütekellim Yâ'sına Muzâf Olması

Mütekellim yâ'sına muzâf olan tesniyenin i'rabı üç konumda (ref, nasb ve cer) da lafzî olur (İbn Mâlik, II, 1990, 278-279). Bu durumda mütekellim yâ'sı fethalı olur, öncesindeki harf ref durumunda "elif", nasb ve cer durumunda "cezimli yâ" olur. Ref konumuna örnek: "İki arkadaşım geldi - جَاءَ صَدِيقَايَ". Fail konumunda bulunan tesniye ismin ref alâmeti eliftir. Muzâfun iley olan mütekellim yâ'sı lafzen meftuh, mahallen mecrurdur. İsim tamlamasının aslı şu şekildedir: "صَدِيقَانِ + ي". Tesniye muzâf olduğu için "nun" düştü: "صَدِيقَا + ي". Bu durumda iki sakin harf peş peşe geldi. Birincisi tesniye "elif"i ikincisi mütekellim "yâ"sı. Bunu önlemek için mütekellim "yâ"sına en hafif hareke olan feth verildi: "صَدِيقَايَ". Nasb konumuna örnek: "İki arkadaşımı gördüm. - رَأَيْتُ صَدِيقَايَ". Mef'ûlün bih konumunda bulunan tesniyenin nasb alâmeti mütekellim yâ'sına idgam edilen cezimli "yâ" harfidir. Muzâfun iley olan mütekellim yâ'sı lafzen meftuh, mahallen mecrurdur. İsim tamlamasının aslı şu şekildedir: "صَدِيقَيْنِ + ي". Tesniye muzâf olduğu için "nun" düştü: "صَدِيقَيْنِ + ي". Bu durumda birincisi tesniye "yâ"sı ikincisi mütekellim "yâ"sı iki sakin harf peş peşe geldi. Bunu önlemek için mütekellim "yâ"sına en hafif hareke olan feth verildi: "صَدِيقَيْنِي + ي". Sonuçta birincisi sakin ikincisi harekeli olan iki "yâ" hatfi idgam edilerek şeddelendi: "صَدِيقَيْنِي". Cer konumu da nasb konumunun aynısıdır. Zira tesniyenin nasb ve cer alâmeti cezimli "yâ" harfidir (el-Bağdâdî, 1987, 306).

3.3. Cemî Müzekkeri Sâlimin Mütekellim Yâ'sına Muzâf Olması

Mütekellim yâ'sına muzâf olan cemî müzekkeri sâlimin i'rabı ref durumunda takdîri, nasb ve cer durumunda lafzî olur (İbn Mâlik, III, 1990, 278-279). Bu durumda mütekellim yâ'sı fethalı olur, öncesindeki harf de kesra olur. Ref konumuna örnek: "Öğretmenlerim geldi. - جَاءَ مُعَلِّمِي". Fail konumunda bulunan cemî müzekkeri sâlimin ref alâmeti olan "vav" harfi açıkça gözükmeyeceği için takdîri "vav" ile merfudur. Zira bu "vav" "yâ" harfine dönüşerek muzâfun ileyh konumunda bulunan mütekellim yâ'sına idgam edilmiştir. İsim tamlamasının aslı şu şekildedir: "مُعَلِّمُونَ + ي". Cemî müzekkeri sâlim muzâf olduğu için "nun" düştü: "مُعَلِّمُونَ + ي". Bu durumda iki sakin harf peş peşe geldi. Birincisi cemî müzekkeri sâlimin "vav"ı ikincisi mütekellim "yâ"sı. Bunu önlemek için mütekellim "yâ"sına en hafif hareke olan feth verildi: "مُعَلِّمُونِي + ي". "Vav" sakin "yâ" harekeli olarak peş peşe geldiği için "vav" harfi "yâ" harfine dönüştürüldü. "مُعَلِّمُونِي + ي". Örneğin "نَوَى" fiilinin mastarı aslında "نَوَى" idi. "Vav" sâkin "yâ" harekeli olarak peş peşe geldiği için "vav" harfi "yâ" harfine dönüştürülerek harekeli "yâ" ile idgam edildi ve "نَوَى" oldu. (Detaylı bilgi için bk. Talu, 2003, 149). Bu durumda birincisi sakin ikincisi harekeli iki "yâ" peş peşe geldiği için idgam yapılması gerekti. "مُعَلِّمُونِي". "Mim" harfinin dammesi, "yâ" harfine uygun olması için kesra yapıldı: "مُعَلِّمُونِي". Bazı

nahivciler bu durumda i'rabın takdîri değil lafzî olduğunu söylemektedirler. Zira lafzî olan “vav” harfi “yâ” harfine dönüşmüştür. Birinci “yâ” harfi aslen “vav” idi (Hasen, I, ts., 160). Bu kullanıma şu âyeti örnek verebiliriz:

وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُمُونِي وَلَوْ مَا أَنفَسْتُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِحِكُمْ وَمَا أَنتُمْ بِمُصْرِحِي إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونَ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ.

“Öyleyse, beni değil kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Beni ortak koşmanızı daha önce kabul etmemiştim; doğrusu zalimlere can yakan bir azap vardır, der.” (İbrahim 14/22).

Ayette geçen “مُصْرِحِي” aslında “مُصْرِحِينَ + ي” idi. Yukarda zikredilen kurallar gereği “مُصْرِحِي” halini almıştır.

Bu kullanıma, Varaka b. Nevfel’in (öl. 610) Hz. Peygambere (s.a.v.) Mekke’den çıkarılacağını haber vermesi üzerine: “Onlar beni çıkaracaklar mı? - وَأُمْرَجِي هُنَّ؟” hadisini de örnek verebiliriz (el-Kârî, X, 2001, 514). Hadiste geçen “مُخْرَجِي” aslında “مُخْرَجُونَ + ي” idi. Yukarda anlatılan kurallar gereği “مُخْرَجِي” halini almıştır.

Bu kullanıma Ebû Züeyb el-Hüzelî'nin şu beytini de örnek verebiliriz (el-Ferâhîdî, 1985, 222-223):

أودى بني فأعقبوني حسرةً بعد الرفاد و عبرةً ما تُفزع

Kederde bırakıp beni göçtü gitti çocuklarım
Rahattım eskiden artık dinmez gözyaşlarım

Beyitte geçen “بني” isim tamlamasının aslı “بُنُونَ + ي” şeklindedir. Cemî müzekkeri sâlim muzâf olduğu için “nun” düştü: “بُنُو + ي”. Bu durumda iki sakın harf peş peşe geldi. Birincisi cemî müzekkeri sâlim “vav”ı ikincisi mütekellim “yâ”sı. Bunu önlemek için mütekellim “yâ”sına en hafif hareke olan fetha verildi: “بُنْيُو + ي”. “Vav” sakın “yâ” harekeli olarak peş peşe gelince “vav” harfi “yâ” yarfine dönüştürülür: “بُنْيُو + ي”. Bu durumda birincisi sakın ikincisi harekeli iki “yâ” peş peşe geldiği için idgam edildi: “بُنْيُو”. “Mim” harfinin dammesi, “yâ” harfine uygun olması için kesra yapıldı: “بُنْيُو”. Bu terkîb Kur’ân-ı Kerimde de kullanılmıştır.

وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمَ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمْ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ.

“İbrahim, bunu oğullarına da tavsiye etti. Yakup da öyle yaptı: Ey oğullarım, Allah sizin için bu dini seçti. Öyleyse, siz de ancak müslüman olarak can verin!” (Bakara 2/132).

4. Değerlendirme ve Sonuç

Mütekellim yâ’sı nahiv kitaplarında farklı konu başlıkları altında ele alınmaktadır. Bir zamir olması hasebiyle zamirler başlığı altında, fiile bitiştğinde mef’ülün bih başlığı altında, isme bitiştğinde isim tamlaması başlığı altında, mebnî olması hasebiyle mu’rab-mebnî başlığı altında ele alınmaktadır.

Arapçada birinci tekil şahıs iyelik zamirini ifade etmesi için farklı terimler kullanılmıştır. Bunlardan en yaygın kullanılanı “mütekellim yâ’sı”dır.

Anlam değişikliğine yol açmıyorsa, Arapçada bir kelime farklı şekillerde kullanılabilir. Bunun en güzel örneklerinden biri mütekellim yâ’sıdır. Zira “Ey babacığım!” sözü farklı şekillerde ifade edilir: “يَا أَبِي - يَا أَبِي - يَا أَبَا - يَا أَبَا - يَا أَبَ - يَا أَبْت”.

Mütekellim yâ’sının sakın mi yoksa harekeli mi olacağı kendisine bitiştği kelimenin son harfinin yapısına bağlıdır. Örneğin bu harf sahih ise mütekellim yâ’sı sâkin; “Bu benim arkadaşımıdır. - هَذَا صَدِيقِي. - ” illetli ise mütekellim yâ’sı fethalı olur: “Bu benim asamdır. - هَذِهِ عَصَايَ. - ”.

Mütekellim yâ’sına muzâf olan isimlerin i’rabı nahiv alimleri arasında ihtilafli bir konudur. Nahivcilerin çoğunluğu bu isimlerin mu’reb olduğunu ancak i’rabının tekdîri olduğunu söylemektedir. Bazı nahivciler ise bu isimlerin kesra üzere mebnî olduğunu söylemektedir. Başka bir grup ise ne mu’reb ne de mebnî olduklarını söylemektedir.

Mütekellim yâ’sı fiilere ve bazı harflere bitiştğinde mütekellim yâ’sı ile fiil arasına “nûnu’l-vikâye” adı verilen bir “nun” harfinin getirilmesi zorunludur. Bu “nun”, fiillerin son harekesini kesra olmaktan korumaktadır.

Mütekellim yâ’sı, bitiştği bazı kelimelerden kesretü’l-isti’mâl (çok kullanılma) gerekçesiyle hafzedilmekte, kendisine delalet etmesi için kelimenin son harfi de kesra yapılmaktadır.

Mütekellim yâ'sının bazen sâkin, bazen harekeli, bazen de hazfedilmesi Arap lehçelerindeki farklı kullanımlardan kaynaklanmaktadır.

Câhiliye döneminde Arap yarımadasında kullanılan çok sayıda lehçe vardı. Kur'ân kıraatleri bunlardan bir kısmını günümüze kadar taşımıştır.

Nahiv ilminde mütekellim yâ'sından önceki harekeye, kıraat ilminde ise mütekellim yâ'sından sonra gelen harekeye daha çok önem verilmiştir.

Arapça gramer kurallarının belirlenmesinde câhiliye dönemi Arap şiiri, atasözü ve Kur'ân âyetleri temel alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdulhamid, Muhammed Muhyiddin. (1998). *Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hasen b. Şukayr. (1987). *el-Muhallâ vucûhu'n-nash*. Thk. Fâiz Fâris. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle; İrbid: Dâru'l-Emel.
- Cemâl, Adil Süleyman. (2011). *Dîvânü şî'ri Hâtem et-Tâî ve Ahbârûhu*. Abu Dabi: Dâru'l-Kütübî'l-Vataniyye.
- el-Cürçânî, Ebû Bekr Abdulkâhîr b. Abdurrahman b. Muhammed. (1972). *el-Cümel*. Thk. Ali Haydar. Dimaşk: Menşûrâtu Dâri'l-Hikme.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî. (1993). *el-Bahrü'l-Muhîd (I-VIII)*. Thk. Âdil Ahmed Abdalmevcûd vd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî. (1998). *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-'Arab (I-V)*. Thk. Receb 'Usmân Muhammed. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî.
- el-Ezherî, Hâlid b. Abdullah. (2000). *Şerhu't-tasrîh 'ale't-tevdîh (I-III)*. Thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- el-Ferâhidî, Halîl b. Ahmed. (1985). *el-Cümel fi'n-nahv*. Thk. Fahrüddin Kabâve. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- el-Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd. (1983). *Me'âni'l-Kur'ân (I-III)*. Beyrut: Alemlü'l-Kütüb.
- el-Fevzân, Abdullah b. Sâlih. (2000). *Delîlû's-sâlik ilâ elfiyeti İbn Mâlik (I-III)*. Riyad: Dâru'l-Müslim li'n-Neşr ve't-Tevzî'.
- Hasen, Abbâs. (ts.). *en-Nahvu'l-vâfi (I-IV)*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif.
- İbn 'Ufûr, Ebû'l-Hasen Ali b. Mü'min b. Muhammed b. Ali el-Hadramî el-İşbîlî. (1998). *Şerhu cümelî'z-Zeccâcî (I-III)*. Thk. Fevâz eş-Şe'âr. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Akîl, Ebû Muhammed Bahâüddin Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh. (1995). *Şerhu İbn Akîl alâ elfiyeti İbn Mâlik (I-II)*. Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân el-Mevsilî. (ts.). *el-Hasâis (I-III)*. Thk. Muhammed Ali en-Neccâr. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd. (1983). *Resâilu İbn Hazm el-Endelüsî (I-IV)*. nşr: İhsan Abbas. Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye.
- İbn Mâlik, Ebû Abdillâh Cemâlüddin Muhammed b. Abdillâh. (1990). *Şerhu't-teshîl (I-IV)*. Thk. Abdurrahman es-Seyyid & Muhammed Bedevî el-Mahtûn. Kahire: Hicr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî'.
- İbn Mâlik, Ebû Abdillâh Cemâlüddin Muhammed b. Abdillâh. (1967). *Teshîlül-fevâid ve tekmilül-mekâsid*. Thk. Muhammed Kâmil Berekât. Kahire: el-Mektebetü'l-Arabiyye.
- İbn Ya'îş, Ebû'l-Bekâ Muvaffakuddin Ya'îş b. Ali el-Halebî, (2001). *Şerhu'l-mufassal li'z-Zemahşerî (I-VI)*. Thk. Emîl Bedî' Ya'kûb. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Cezerî, Şemsüddin Ebî'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. (ts.). *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr (I-II)*. Thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbnü's-Şecerî, Ebû's-Sa'âdat Ziyâüddin Hibetullah. (1992). *Emâlî İbni's-Şecerî (I-III)*. Thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî.
- el-Kârî, Ali b. Sultân Muhammed. (2001). *Mirkâtu'l-mefâtil şerhu mişkâti'l-mesâbil (I-XII)*. Thk. Cemâl 'İtânî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- el-Kaysî, Nûri Hammûdî. (1968). *Dîvânü Zeyd el-Hayl et-Tâî*. Necefü'l-Eşref: Matba'atu'n-Nu'mân.
- Kuran Meali. Erişim 22 Kasım 2019. <http://kuranmeali.com>
- el-Murâdî, İbn Ümmî Kâsım. (2001). *Tevdîhu'l-mekâsid ve'l-mesâlik bi-şerhi elfiyeti İbn Mâlik (I-VI)*. Thk. Abdurrahman Ali Süleyman. Kahire: Dâru'l-Fikrî'l-Arabî.
- el-Müberred, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd. (1993). *el-Muktadab (I-IV)*. Thk. Muhammed Abdülhâlık 'Udayme. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.
- en-Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl. (1985). *İ'râbu'l-Kur'ân (I-V)*. Thk. Züheyr Gâzi Zâhid. Beyrut: Alemlü'l-Kütüb.
- Ömer, Yûsuf Hasen. (1996). *Şerhu'r-Radiy 'ale'l-kâfiye (I-IV)*. Bingazi: Menşûrâtu Câmia'ti Karyûnis.
- er-Rummânî, Ebû'l-Hasen Ali b. 'İsâ b. Ali. (2005). *Me'âni'l-hurûf*. Thk. İrfân b. Selîm el-'Aşâ Hassûne. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- Sibeveyhî, 'Amr b. Osman b. Kanber. (1988). *el-Kitâb (I-V)*. Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî.
- es-Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr. (1992). *Hen'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevami' (I-VII)*. Thk. Abdülâl Sâlim Mekram. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- eş-Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhim b. Mûsâ. (2007). *el-Mekâsîdu's-şâfiye fi şerhi'l-hulâsati'l-kâfiye (I-X)*. Thk. Abdurrahmân b. Süleymân el-'Usaymîn. Mekketü'l-Mükerrame: Câmî'atü Ümmi'l-Kurâ Merkezü İhyâi't-Türâsî'l-İslâmî.
- eş-Şenkîti, Muhammed b. Âbbe el-Kallâvî. (2010). *Fethu Rabbi'l-beriyeye fi şerhi nazmi'l-Âcurrûmiyye*. şrh. Ahmed b. Ömer el-Hâzîmî. Mekketü'l-Mükerrame: Mektebetü'l-Esedî.
- Talu, Mehmet. (2003). *Sarf ilmi*. İstanbul: Tereke Yayınevi.
- Ya'kûb, Emîl Bedî'. (1998). *Mevsû'attü'n-nahv ve's-sarf ve'l-i'râb*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. (1990). *el-Mufassal fi 'ilmi'l-luga*. Thk. Muhammed İzzeddin es-Sa'îdî. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Ulûm.